

СТАНОВЛЕННЯ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ В УМОВАХ МОДЕРНІЗАЦІЙНИХ ЗМІН СИСТЕМИ ОСВІТИ

Висвітлено наукові підходи до становлення ціннісних орієнтацій в аспекті сучасних соціальних проблем та модернізації системи освіти. Запропоновано звернути увагу на національно-культурні та загальнолюдські цінності, що зумовлюють культурне зростання особистості та входження у світову культуру. Акцентовано на необхідності культуровідповідної концепції виховного процесу.

Ключові слова: ціннісні орієнтації, модернізація, культуровідповідна концепція, екзистенціалізм, прагматична концепція, неотомізм.

Осмислення і систематизація інтегрованих знань про становлення ціннісних орієнтацій необхідні з огляду на ситуацію, коли соціальні зміни, що відбуваються у світовому часопросторі, висувають на перший план нові цінності у сфері освіти, серед яких залучення молоді до світової і національної культури, розвиток морально-етичних якостей.

У періоди суспільних трансформацій сприяння розвитку моральності, тобто керування становленням ціннісних орієнтацій стає надзвичайно актуальним і складним завданням. Цей процес ускладнюється у зв'язку з реаліями сьогодення: політична криза, руйнування цінностей, втрата моральних орієнтирів молоді, виникнення й поширення негативних проявів поведінки, негативний вплив засобів масової інформації. Крім того, сьогодні серед дітей і молоді поширюється неспроможність до оволодіння культурою, яка є необхідним елементом розвитку та існування людини в світі.

Великі сподівання у вирішенні цих проблем науковці покладають на систему освіти. Академік В. Андрущенко наголошує: «Як система підготовки людини до життя, освіта виконує не тільки просвітницьку (формування знань чи компетенцій), а й аксіологічну функцію. Вона формує цінності, які складають основу світогляду, духовного і морального світу людини і супроводжують її протягом життя» [2, с. 5].

Проблему виховання цінностей в освіті вивчали філософи М. Бердяєв, С. Булгаков, В. Соловйов, Питирим Сорокін, В. Розанов, М. Розов, П. Юркевич та інші; педагоги О. Белих, Б. Нагорний, О. Олексюк, О. Семашко, Д. Чернилевський, Г. Шевченко, В. Яковенко; у кінці ХХ – на початку ХХІ століття – Б. Ананьєв, В. Андрущенко, В. Барановський, М. Бахтін, І. Зязюн, С. Кар-

пенчук, В. Кремень, В. Крижко та інші. Серед вітчизняних дослідників до проблеми звертались С. Ананьїн, М. Бахтін, І. Бех, А. Бичко, В. Бутенко, М. Головатий, Г. Горак, Б. Грінченко, Г. Заїченко, М. Каган та інші. У межах психолого-педагогічних підходів К. Абульханова-Славська, М. Бобнева, Г. Будінайте, Д. Леонтьєв, В. Мясищев, С. Рубінштейн та інші феномен «цінності» визначають найважливішою особистісною характеристикою і надають йому значення регулятора поведінки людини. Деякі вчені розглядають ціннісні орієнтації з позицій спрямованості особистості (Б. Ананьєв, В. Мерлін, К. Платонов та інші).

Незважаючи на великий обсяг досліджень, аспект керування становленням ціннісних орієнтацій в умовах суспільних трансформацій та модернізації системи освіти є недостатньо висвітленим і потребує особливої уваги та подальших розвідок науковців.

Отже, *мета* статті: на основі аналізу філософських, психологічних та педагогічних джерел довести необхідність посилення аксіологічного підходу, що враховує модернізаційні зміни системи освіти, й акцентування культурологічних гуманістичних цінностей у вихованні молоді.

Аналіз філософських, культурологічних, психологічних джерел з проблем виховання підводить до висновку, що потрібні нові дослідження, які висвітлюють подальші модернізаційні зміни системи освіти, адже саме на неї покладаються сподівання і надії. При цьому вчені визнають, що рівень суспільних знань і подальший розвиток особливо потребують моральності, тим більше в сучасній освіті мають місце певні суперечності, які слід враховувати:

- неоднозначність, різновекторність, часто протилежність, незавершеність, суперечливість тенденцій щодо освіти й виховання є складними для вивчення і для надання випереджувальних рекомендацій;
- домінантність знанневої парадигми освіти залишає все менше можливостей для здійснення виховного впливу та для забезпечення орієнтації у великому обсязі інформації, а також порушує рівновагу між обсягом знань і рівнем моральності, людяності, духовності;
- обмеженість професійної підготовки майбутніх учителів (несистематизовані знання, порушення цілісності сприймання педагогічного процесу, недостатня рефлексійна спрямованість професійної підготовки, відсутність інтегративних підходів у гуманітарній складовій

освіти, недостатній обсяг моральної та емоційної складової) не дає змоги усвідомити акценти і тенденції освітньої науки та практики;

- недостатня методологічна обґрунтованість зміни парадигм та інновацій гальмує розвиток системи освіти;
- неспроможність педагогічної науки вирішити питання сьогодення і надати випереджаючі рекомендації через динамічність та суперечливість процесів, явищ, подій у зв'язку з переходом з постіндустріальної стадії розвитку суспільства до інформаційної призводить до зниження рівня освіченості молоді.

Професор В. Молодиченко, аналізуючи питання модернізації цінностей в українському суспільстві засобами освіти в аспекті сучасних соціальних проблем, підкреслив: «Роль освіти в системі формування цінностей слід посилювати» [6, с. 7]. Науковець вказує на зміну цінностей матеріалістичного суспільства на цінності постматеріалістичного суспільства і доводить, що «до абсолютних цінностей у ХХ ст. приєдналося людське життя, а під впливом екологічних проблем — і життя в широкому розумінні слова» [6, с. 26]. Учений додає, що процес міжінтеграційної зміни цінностей і ціннісних орієнтирів розпочався на початку ХХІ століття [6, с. 31].

В. Молодиченко підкреслює, що в осмисленні ціннісного виміру сучасних глобалізаційних тенденцій і їх відображення в освіті необхідно враховувати декілька концептуальних пластів: найрізноманітніші аспекти проблематики функціонування сфери освіти, способи та методи повернення загальнолюдських цінностей у зміст освіти, гносеологічний і логіко-методологічний аналіз ціннісної проблематики, соціальний аспект цінностей й особливості впливу системи цінностей на формування соціального знання, культурологічний вектор взаємозв'язків ціннісних уявлень як іманентних характеристик культур, їх входження в культурну площину як конкретної епохи, так і всієї історії людства [6].

На думку багатьох учених, сучасна ситуація визначається відсутністю високоморальної ідеї, яка б поєднувала суспільство, адже культура залежить від якості основоположних ідей та ментальностей. Науковці стурбовані кризою гуманності, яка охопила соціальну, політичну, економічну, естетичну сферу суспільства і саму особистість. Показниками цієї кризи є деіндивідуалізація, дегуманізація, втрата моральних цінностей, асоціальна поведінка тощо. Причиною таких та інших

негативних тенденцій є ігнорування культури народу та панування протягом тривалого часу комуністичної ідеології. До того ж сучасна дійсність та ринкові реалії актуалізували нові цінності, часто аморальні, з пріоритетом матеріального, споживацького, гедоністичного, антигуманного.

Загалом поняття «цінність», що вживається у філософії, психології, релігії і педагогіці, визначають якості об'єктів і явищ, а також теорій та ідей, що є еталоном якості та ідеалом відповідно до соціально обумовлених пріоритетів розвитку культури, як рівня усвідомленого володіння соціально-історичним досвідом гуманних відносин та створення цінностей. Отже, цінності та морально-духовне виховання взаємопов'язані. Узагальнюючи загальновідомі підходи, можна визначати цінності як структурні компоненти особистості, які є вихідними утвореннями для визначення мети активності і можуть бути подані як системи духовно-моральної саморегуляції особистості. Активність особистості реалізується лише в процесі взаємодії таких компонентів як «образ Я», ідеал, рівень домагань, самооцінка, самоконтроль.

«Український педагогічний словник» С. Гончаренка визначає ціннісні орієнтації як вибірково, відносно стійку систему спрямованості інтересів і потреб особистості, зорієнтовану на певний аспект соціальних цінностей [5]. Ціннісні орієнтації формуються в процесі соціального розвитку індивіда, його участі у трудовому житті. Виховання людини є керуванням, становленням або зміною її ціннісних орієнтацій.

Ми спираємось на уточнене трактування «ціннісні орієнтації» в сучасній інтерпретації, яке надає М. Окса, — «надання переваг (або відкидання) певних сенсів і побудованих на їхній основі способів поведінки, їх формування, як виховний процес на базі співвідношення суб'єктивного досвіду з наявними в даному соціумі моральними й культурними зразками» [7, с. 63].

Нова ціннісна парадигма освіти формується з другої половини ХХ століття. Реалії Європейського простору вищої освіти потребують визнання моральної складової освіти. Концепція освіти ХХІ століття, розроблена ЮНЕСКО, вимагає пошуку шляхів удосконалення системи освіти. Впливовим є документ, прийнятий Радою культурного співробітництва в межах діяльності Ради Європи, — Кодекс виховних цінностей, схвалений як керівництво до дії в умовах мультикультурного суспільства.

Слід зважати на те, що і матеріальні цінності (пам'ятки культури, мистецтва, засоби виробництва) і духовні (система

сучасних наукових знань, умінь, досвід творчої діяльності, відкриття, теорії, технології; сучасна культура інтелектуальної праці; система високогуманних демократичних відносин між людьми; загальні закони розвитку особистості, суспільства і людства; закони розвитку природи і технології їх застосування; основні принципи співіснування людини і природи; культура виховання і навчання підростаючого покоління; культура всіх народів і націй, відображена у мові, мистецтві, традиціях, релігіях, творчій активності; ідеали людства і світового співтовариства щодо шляхів удосконалення життя) ґрунтовно висвітлені в теоріях: об'єктивно-ідеалістичних (неокантіанство, неотомізм, інтуїтивізм, гуссерліанська феноменологія); суб'єктивно-ідеалістичних (логічний позитивізм, емотивізм, лінгвістичний аналіз в етиці); натуралістичних (теорія інтересу, еволюційна етика) та марксистської теорії.

Провідні сучасні філософські напрями на перший план висувають завдання розвитку особистості. Концепція екзистенціалізму (Г. Марсель, Ж.-П. Сартр, А. Камю) основними цінностями проголошує свободу, відповідальність і вибір, а головною ідеєю — самовизначення особистості у житті. Концепція неотомізму (Ж. Марітен, А. Демпф, К. Фабро) ґрунтується на християнських цінностях, серед яких провідними є: віра, любов до Бога і ближнього, щастя, якого можна досягти тільки через наближення до Бога шляхом виконання обов'язку перед ним, обов'язок власного вдосконалення. Прагматична концепція, інструменталізм (Дж. Дьюї) розглядає людську сутність в дії, а її мислення як інструмент дії, проголошує ідеї ціннісного релятивізму (цінності обмежені в часі, їхнє існування детерміноване існуванням їхнього творця, тобто людини, вони є змінними, оскільки, змінюється конкретно-історична ситуація, вторинними, адже їх існування зумовлене існуванням людства, відносними, оскільки виникають і діють у певному людському суспільстві). Ідеї ціннісного релятивізму втілились в утилітаризмі, що окреслює мету людини як прагнення до користі, благополуччя і конкретизує цінності, обґрунтовані результатами особистісного досвіду.

Ці ідеї стали актуальними і для педагогів, які вважають цінності продуктом актуального досвіду, набутого у результаті людської діяльності, інструментом такої дії, як знання та інтелектуальні вміння, і доводять, що цінності необхідно перевіряти досвідом на надійність та корисність. Педагогі-прагматики розуміють виховання як тренування особистості

у виборі цінностей, стилю життя, як її підготовку до самовизначення у життєвих ситуаціях, як спонукання до експериментування у здійсненні вчинків з метою підготовки до життя.

На нашу думку, необхідним є створення єдиної концептуальної теорії цінностей. Насамперед слід виходити з того, що накопичені людством знання про себе і про світ поєднуються в систему, яка відображає взаємодію людини з природою, суспільством і собою на основі її міждисциплінарного статусу.

У 2010 році науковці І. Бех і К. Чорна у виданні «Національна ідея у становленні патріота України» визначили власне трактування української національної ідеї, яке є аксіологічно спрямованим імперативом: «шляхом злагоди до процвітання» і конкретизували загальнолюдські і національні цінності. Ми вважаємо, що необхідними є стратегії, концепції та програми реалізації саме такої універсальної ідеї. Автори зазначили, що особистість — головна ланка розвитку суспільних відносин, найбільша цінність, і довели, що консолідуючою основою, яка може об'єднати людей, є моральні цінності, а моральність є регулятором поведінки людини в світі [3, с. 23].

Ми переконані, що в період кінця ХХ — початку ХХІ століття, на перехідному етапі від тоталітарної моделі виховання до гуманістичної, потрібно було посилити культурологічну складову освіти, акцентувати цінності культури, і вже зараз згаяно деякий час. Слід спиратись на аксіологічні основи освіти і виховання — цінності певної культури.

Реалізація вказаних завдань ускладнюється великою кількістю проблем: відсутністю системи морального виховання, чітко структурованого культурологічного напрямку для різних рівнів системи освіти; розпадом традиційного укладу життя, заснованого на світосприйнятті звичаїв, відносин, правил життя; недостатньою кількістю носіїв культури, недооцінкою ролі системи освіти та відсутністю систематичної культурологічної освіти; невідповідністю (мотиваційною, емоційною, інтелектуальною) населення до сприйняття змісту культури; розпадом і кризою сім'ї, недостатнім рівнем моральної культури більшості сучасних батьків; некомпетентністю сім'ї у питаннях духовного становлення і морального виховання дитини; недостатнім рівнем культури і професійної компетентності педагогів щодо змісту і методики морального виховання; відсутністю коштів на створення навчально-методичної та інформаційної продукції, на моральне просвітництво населення та підготовку педагогів. Сьогодні додалися і ще більш

глобальні проблеми, пов'язані з виживанням нації: політична криза в країні з усіма її наслідками тощо.

Відтак, на межі ХХ-ХХІ століть пріоритетними цінностями слід визнавати загальнолюдські, а основним спрямуванням розвитку освіти — культурологічне, яке є засобом досягнення гуманізації освіти. Ми спираємось на розуміння культуровідповідної концепції, яке пропонує Є. Бондаревська, що наголошує на необхідності сходження особистості до цінностей, смислів, якостей, життєвих позицій [8]. Безперечно, таке бачення не є новим — культурологічний підхід гуманістично спрямованого виховання був обґрунтований в працях Я. Коменського, І. Песталоцці, А. Дістервега, а згодом — Т. Шевченка, П. Костомарова, П. Куліша, М. Драгоманова, Б. Грінченка, С. Русової та інших. На необхідності культуровідповідної концепції виховного процесу наголошував В. Сухомлинський. Сьогодні цю думку продовжує Ш. Амонашвілі: освіта є процесом живлення душі і серця дитини усіма кращими, вищими, піднесеними, одухотвореними плодами людської культури і цивілізації [1, с. 22]. Академік Б. Гершунський підкреслює: зневага до цінностей і цілей освіти — «чи не головна вада сучасної освіти» [4, с. 31].

Відтак, прилучення до національно-культурних і загальнолюдських цінностей є важливим завданням освіти. Ураховуючи кризу моральності, що пов'язана з негативними впливами тоталітарного минулого, необхідно створювати цілісну систему світоглядно-аксіологічних орієнтацій на основі загальносвітоглядної трансформації. Процес формування моральності постає важливим феноменом для нового педагогічного мислення, від якого залежать подальші можливості і стратегії. Нова гуманістична та демократична національна парадигма виховання повинна поєднати два вектори: формування загальнолюдських, національних цінностей і реалізація природного потенціалу особистості, які спрямовані на культурне зростання особистості і прогрес суспільства.

Спираючись на основні принципи реформування системи освіти, цінностями, що визначають перспективи людського буття, є: людські (соціальний захист, допомога, підтримка індивідуальності, творчого потенціалу), духовні (сукупний досвід людства, відображений у філософських теоріях і способах мислення), практичні (способи практичної діяльності, перевірені практикою освітньо-виховні системи), особистісні (здібності, індивідуальні особливості особистості, власна

життєтворчість). Актуалізація цих цінностей становить культурне зростання особистості і входження у світову культуру.

Перспективами подальших досліджень можуть бути: удосконалення системи морального виховання з конкретизацією культурологічної складової в концепціях та програмах; наукове осмислення та структурування культурологічного напрямку для різних рівнів системи освіти тощо.

Література

1. Амонашвили Ш.А. Школа жизни: Трактат о начальной ступени образования, основанный на принципах гуманно-личностной педагогики / Ш.А. Амонашвили. — М.: Издат. Дом Шалвы Амонашвили, 2000. — 142 с.
2. Андрущенко В.П. Интеграция ценностей: Педагогический досвід Європи. Стаття перша. Велика Харгія Університетів / В.П. Андрущенко // Вища освіта України. — 2013. — № 1. — С. 5-10.
3. Бех І.Д. Національна ідея у становленні громадянина-патріота (програмно-виховний контекст) / І.Д. Бех, К.І. Чорна. — Черкаси, 2010. — 40 с.
4. Гершунский Б.С. Философия образования для XXI века (В поисках практико-ориентиров. образоват. концепций) / Б.С. Гершунский. — М.: Интер Диалект+, 1997. — 697 с.
5. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник / С. Гончаренко, С. Головка, С. Каверіна. — Київ: Либідь, 1997. — 374 с.
6. Молодиченко В.В. Модернізація цінностей в українському суспільстві засобами освіти: філософський аналіз: монографія / В.В. Молодиченко. — К.: Знання України, 2010. — 383 с.
7. Окса М.М. Виховні ціннісні професійні орієнтації майбутніх учителів засобами педагогічної практики: монографія / М.М. Окса. — Мелітополь: Видавничий будинок Мелітопольської міської друкарні, 2013. — 208 с.
8. Степанов Е.Н. Педагогу о современных подходах и концепциях воспитания / Е.Н. Степанов, Л.М. Лузина. — М.: ТЦ Сфера, 2003. — С. 51-61.

Освещены научные подходы к становлению ценностных ориентаций в аспекте современных социальных проблем и модернизации системы образования. Предложено обратить внимание на национально-культурные и общечеловеческие ценности, которые обуславливают культурное развитие личности и приобщение к мировой культуре. Акцентировано на не-обходимости культурологической концепции воспитательного процесса.

Ключевые слова: *ценностные ориентации, модернизация, культурологическая концепция, экзистенциализм, прагматическая концепция, неотомизм.*

К. О. Kuchina

Formation of Value Orientations under Conditions of Modernization Changes in the System of Education

Bohdan Khmelnytskyi Melitopol State Pedagogical University (20 Lenin Str., Melitopol, Ukraine).

The article deals with scientific approaches to the formation of value orientations in terms of contemporary social problems and modernization of the edu-

ational system. It is proposed to update the national cultural and human values, representing cultural identity growth and entry into world culture. The need for a corresponding cultural conception of educational process is accented. It is emphasized that in periods of social transformation, the promotion of morality, which means control over the formation of values, becomes an extremely urgent task. An analysis of philosophical, psychological and educational sources proves the need for new axiological approaches that take into account changes in the educational system and make emphasis on the cultural and humanistic values in the education of youth. It is noted that despite the extensive volume of publications, the problem of values remains difficult and largely unsolved, particularly in terms of contemporary social conditions and modernization of educational system. Leading contemporary philosophical directions that put into the forefront the task of personality development are defined. In further research, it is possible to develop a unified conceptual theory of values, which will be the axiological oriented imperative: «By agreeing to prosperity». A new humanitarian and democratic national paradigm of education should combine two vectors: the formation of common, national values and implementation of the natural potential of the individual that is directed at the cultural growth of the personality and the progress of society.

Keywords: *value orientation, modernization, cultural corresponding concept, existentialism, pragmatic concept, neothomism.*

References

1. Amonashvili, Sh. A. (2000). Shkola zhizni: Traktat o nachalnoi stupeni obrazovaniia, osnovannyi na printsipah gumanno-lichnostnoi pedagogiki [School of life: a tractate about primary stage of education based on the principles of human-personality pedagogy]. Moscow: Izdat. Dom Shalvy Amonashvili.
2. Andruschenko, V.P. (2013). Integratsiia tsinnosti: Pedahohichniy dosvid Evropy. Stattia persha. Velyka Hartiia Universitetiv [Integration of values: Pedagogical Experience of Europe. Article 1. Great Charter of Universities]. *Vyshcha osvita Ukrainy*, 1, 5-10.
3. Beh, I.D. & Chorna, K. I. (2010). Natsionalna ideia u stanovlenni hromadyanypatriota (prohramno-vihovnyi kontekst) [National idea in the formation of citizen-patriot (program and educational context)]. Cherkasy.
4. Gershunskii, B. S. (1997). Filosofiiia obrazovaniia dlia XXI veka: (V poiskakh praktiko-orientirov. obrazovat. kontseptsii) [Philosophy of education for XXI century: (In search for practically oriented educational conception)]. Moscow: Inter Dialekt.
5. Honcharenko, S., Holovko, S. & Kaverina, S. (1997). Ukrainskyi pedahohichniy slovnyk [Ukrainian pedagogical dictionary]. Kyiv: Lybid.
6. Molodychenko, V. V. (2010). Modernizatsiia tsinnosti v ukrainskomu suspilstvi zasobamy osvity: filiosfskyi analiz [Modernization of values in Ukrainian society by means of education: a philosophical analysis]. Kyiv: Znannia Ukrainy.
7. Oksa, M.M. (2013). Vyhovni tsinnisni profesiini oriiennatsii maibutnkh uchyteliv zasobamy pedahohichnoii praktyky [Educational value professional orientations of future teachers by means of pedagogical practice]. Melitopol: Vydavnychiy budynok Melitopolskoi miskoi drukarni.
8. Stepanov, E.N. & Luzyna, L. M. (2003). Pedagogu o sovremennykh podkhodakh v kontseptsyakh vospitaniia [For the teacher about modern approaches in conceptions of education]. Moscow: TTs Sfera.